

Att löpa med makten

Ett av de viktigaste orden i Ian Kershaws nya bok om Hitler är *Selbstgleichschaltung*, självlikriktning, hävdar Klas Östman. I all sin vardaglighet är det en skrämmande glosa i nazismens ordförråd.

HITTELLS HAR DET funnits två stora Hitlerbiografier, Alan Bullocks (från 1952) och Joachim Fest's (från 1973). Nu blir Ian Kershaws bok det nya standardverket. Hitler 1888-1936: *Hubris* är den första delen av ett arbete som inte bara bygger på nyare forskning än föregångarnas, det ser också ut att bli dubbelt så långt och detaljerat som Fest's, som på sin tid dubblade Bullocks 500 sidor. Just i den här genren börjar det dock bli tveksamt om större och längre alltid är mödan värt.

Visserligen får Kershaws läsare en del nya upplysningar. Som att det numera inte är många forskare som tror på uppgifterna - målände återgivna av Bullock - att nazisterna själva skulle ha anlagt riksdagshusbranden i Berlin 1933 som en förövändning för sina mordiska tillslag mot kommunisterna. Det var varken kommunist eller nazister som tände på, utan just den ensamme unge holländare, Marinus van der Lubbe, som snabbt också dömdes och avrättades för dådet.

I de rymliga tyska arkiven har Kershaw också funnit bevis för att Hitler kvarstod i tyska arméns sold längre än man har trott - ända till mars 1926. Karriären som agitator bland Bayerns högerextremister inleddes i tjänsten och det var inom denna ljusskygga del av den besegrade tyska arméns verksamhet som han knöt kontakt med den blivande SA-chefen, kaptenen Ernst Röhm.

FAST SÅDANA DETALJER revolutionerar inte bilden av Adolf Hitler. Någon stilistisk njutning är Kershaws bok inte heller, därtill är den för utförlig. Man måste vara besatt av Hitler för att inte uppmärksamheten ska svaja under den pedantiska genomgången av alla högernationalistiska sektbildningar i 1920-talets Tyskland. Så varför har Ian Kershaw ägnat år åt att skriva sin bok och varför ska någon, utom fackhistoriker, ägna veckor åt att läsa den?

Författaren, som tidigare har ägnat sig åt Tredje rikets socialhistoria, menar själv att den röda tråden är försöket att knyta ihop det personliga och slumpmässiga, den enskilde aktören Hitler, med det operonliga, de historiskt givna samhällliga strukturerna, och visa hur de samspelar. Detta så kallade aktörs-/strukturproblem har legioner av samhällsvetare under det senaste seklet försökt ge en allmängiltig, teoretisk lösning. Resultatet har mest blivit svammel och ordlekar.

Kershaws beskrivning av kuppförsöket i München 1923 illustrerar svårigheterna. När misslyckandet egentligen redan var ett faktum försökte ju kuppmännen i ett improviserat demonstrationståg bryta igenom en polisavspärning, och allmän skottlossning utbröt. Hitler gick arm i arm med den framträdande nazisten Max Erwin von Scheubner-Richter och fick axeln slagen ur led när denne kastades omkull, dödligt sårad. Om kulan hade gått en halv meter längre till höger skulle 1900-talets historia ha utvecklats annorlunda.

Hur ställer man upp teorier som täcker in både sådana slumpskott och långsiktiga samhälls-sociologiska trender?

Kershaw avstår klokt nog från att försöka. Brottnet med aktörer och strukturer leder ändå fram till det som verkligen gör boken läsvärd. Vill man förstå, menar Kershaw, hur Hitler kom till makten, då måste man titta mindre på honom själv och mer på alla andra tyskar - de som lät honom ta den. Medlöperiet är det centrala fenomenet. Tredje riket föddes inte över en natt som en färdig tvångsapparat utan skapades stegvis, till en början genom val och regeringsbildning i demokratisk ordning.

SKULDEN FÖR ATT Hitler kom till makten har länge vilat tung på de högerpolitiker som trodde sig kunna använda honom för att stoppa kommunistfaran och gick i koalition med nazisterna i riksdagens inledande sessioner 1933. Även arméns foglighet är ett känt faktum, lät vara att Kershaw ovanligt tydligt visar hur militärledningen blundade för vad som helst så länge den fick sin efterlängta upprustning och konkurrensen från det paramilitära SA undanröjdes genom mordet på Ernst Röhm och hans närmaste underhuggare 1934.

Men det var ingen av Weimarrepublikens gamla elit som styrde Hitler. Den gamla östtyska tesen att Hitles skulle ha varit en storfinsansens lakej avfärdas eftertryckligt av Kershaw - den har inget stöd i källorna. Tredje rikets grundbult var de många miljoner vanliga tyskar som frivilligt underkastade sig den nya ordningen.

Visserligen hade gatukravaller och politiska mord bidragit till den krisstämning som fick övriga partier att släppa fram Hitler till kanslerämbetet. Efter maktövertagandet kastade nazisterna också raskt tusentals politiska motståndare i fängelse. Men det behövdes ganska sällan våld och hotelser för att bygga upp diktaturen. Nazistpartiets medlemsantal ökade från 1 miljon till 2,5 miljoner på några månader efter januari 1933 - funktionärerna drunknade i pappersfloden och tvångades tillfälligt att sätta stopp för fler ansökningar.

Likriktning, *Gleichschaltung*, nationalsocialistisk riktning genomfördes från topp till botten i samhäll- et. Det var bara socialdemokraterna (kommunisterna var utestängda) som röstade mot den fullmaktslag som satte riksdagen ur spel i mars 1933. Under följande månader upplöste de flesta partier sig själva eller lät sig upplösas utan större motstånd. Det samma gällde såväl fackföreningsrörelsen som arbetsgivareföreningen, vilka bägge ombildades till nazistiska sidoförorganisationer.

PÅ GRÄSROTSNIVÅ innebar likriktningen att borgmästarna i alla landets små byar tvingades bort om de inte gick över till nazisterna, vilket ofta blev fallet. Och helt det civila samhället drogs in i processen. Tusentals lokala skytteklubb, sångkörer och trädgårdsföreningar lät sig utan invändningar likrikta (tyvärr får man inte veta vad som utmärkte nationalsocialistisk trädgårdsodling).

I somliga grupper var entusiasmen inför den nya regimen så påtaglig att man började tala om *Selbstgleichschaltung*, självlikriktning. De mest

Bilderna av Adolf Hitler är många. Ian Kershaw anser att det entusiastiska medlöperiet var nyckeln till Hitlerväldet. Fotona ovan skapades för att man skulle känna igen Hitler i olika förklädnader om han skulle försöka fly Tyskland efter D-dagen 1944.

ögonfallande exemplen hämtar Kershaw bland intellektuella - som "De tyska poeternas trohetset till folkskansler Adolf Hitler" från våren 1933 - men viktigare var naturligtvis att det frivilliga strävandet mot nazistiska ideal genomsvadade hela statsapparaten.

Det har debatterats om Hitler i själva verket inte var en svag diktator, då statsförvaltningen under hans tid splittrades upp och blev mer formlös, med oklara ansvars- och lydtnadsförhållanden. Formella regeringsorgansträden hölls exempelvis inte efter början av 1938. Men, menar Kershaw, just den utbredda beredvilligheten att spontant arbeta i nationalsocialistisk anda gjorde en styrning uppifrån onödig. Inget diktatur är så effektiv som den som vilar på folks vilja att förslava sig självt.

MODERN HISTORIA

Ian Kershaw
'Hitler 1888-1936: Hubris'
W W Norton & Co, 1998

Allt fler tyskar blev dessutom entusiastiska Hitleranhängare under 1930-talets gång.

"Överallt vilade en stämning av solsken, lycka och glädje", som den gamle nazistledaren Hans Frank beskrev de första åren vid makten i memoarerna, som skrevs i väntan på avrättning efter Nürnbergrättegången.

Den omedelbara orsaken till populariteten var de utrikespolitiska framgångarna. De flesta tyskar ansåg att Versaillesfreden var djupt orättvis. När Hitler steg för steg kunde bryta sönder den internationella system som freden hade skapat - med återupprustning, återtagande av Saarområdet och remilitarisering av i Rhenlandet - hälsades det med samfällt nationellt jubel. Men detta